

LUNDS UNIVERSITET

Centrum för teologi och religionsvetenskap

Beredd till förlåtelse

En studie av nio inledningsord i 2012 års
förslag till kyrkohandbok för Svenska kyrkan

Stefan Adolfsson 810712-3013

Vårterminen 2013

Teologi: Examensarbete för kandidatexamen

TEOK51, 15 hp

Handledare: Stephan Borgehammar

Examinator: Samuel Rubenson

Abstrakt

I denna uppsats studeras några av de föreslagna inledningsorden i 2012 års förslag till ny kyrkohandbok för Svenska kyrkan. Syftet är främst att ta reda på vilken vägledning de analyserade inledningsorden ger gudstjänstfirarna till den följande bekännelsen, men också att studera den historiska utvecklingen som lett fram till dessa, deras gudsbild och hur det överensstämmer med de riktlinjer man utgått från i arbetet. För att göra detta har jag dels gjort en historisk genomgång av beredelsemomentet, samt analyserat innehållet i de föreslagna inledningsorden.

I den historiska genomgången har jag lyft fram att inledningens form, funktion och innehåll har förändrats genom historien, framförallt under 1900-talet, och att den största förändringen varit att motivet i skriftetalen / beredelseorden / inledningsorden ändrats från nattvardsmotivet till andra motiv. Genom analysen av handboksförslagets inledningsord har jag kommit fram till att det främsta motivet i dessa är förlåtelsemotivet, där fokus ligger på Guds nåd och barmhärtighet, samt gudstjänstmotivet som syftar till att inleda inte bara beredelsen, utan hela gudstjänsten. I uppsatsen riktar jag även kritik mot att inledningsorden i princip helt saknar innehåll som kan hjälpa gudstjänstfirarna att bereda sig inför själva bönen om förlåtelse / bekännelsen.

Innehållsförteckning

1. Inledning

1.1 Förord.....	1
1.2 Introduktion till ämnet: skriftetal, beredelseord och inledningsord.....	1
1.3 Syfte och frågeställningar.....	2
1.4 Avgränsningar.....	2
1.5 Metod.....	3
1.6 Litteratur.....	3
1.7 Disposition.....	4
1.8 Förkortningar.....	4

2. En historisk genomgång av skriftermålet

2.1 Tiden före reformationen.....	5
2.2 Från reformationen till 1900-talet.....	6
2.3 1900-talet till 2012 års handboksförslag.....	10

3. Aktuell diskussion..... 17

4. Analys av inledningsorden..... 20

5. Slutsatser av analysen

5.1 Struktur.....	27
5.2 Allmänt.....	27

6. Sammanfattning..... 32

7. Källor..... 35

1. Inledning

1.1 Förord

Bakgrunden till denna uppsats är att jag under en längre tid funderat just kring beredelsen i gudstjänsten. Det jag framförallt funderat kring är hur man inom gudstjänstens ram förberedde gudstjänstfirarna på syndabekännelsen. Min tanke var att att man, genom otydliga beredelseord, helt lade ansvaret på den enskilde på vad som skulle bekännas. Risken finns därmed att det som bekänns inte ligger inom det som man brukar benämna som synd eller skuld, utan kan också handla om exempelvis skam. Skillnaden är viktig och kan, något förenklat, beskrivas som skillnaden mellan vad man *gjort* och vad man *är*.

Jag tog upp mina tankar med min vän Erik Birath (teol. kand. vid Uppsala universitet) som också hade haft liknande funderingar. Han tyckte sig ha märkt att beredelseord ibland kunde vara formulerade som en inledning till en överlåtelsebön, för att sedan ändå leda över i en syndabekännelse. Han föreslog att jag skulle studera detta utifrån det handboksförslag som lades fram 2012 och som i skrivande stund är ute på remiss i ett stort antal försöksförsamlingar.

Jag skulle här vilja passa på att tacka Erik för goda idéer och uppslag, teol.dr. Lena Petersson vid Pastoralinstitutet i Lund som hjälpt mig med att få tillgång till det tryckta handboksförslaget och dess motiveringar, samt till min fästmö Elin Sundelin för uppmuntran och intressanta diskussioner.

Till sist vill jag också tacka min handledare, prof. Stephan Borgehammar, som varit mycket behjälplig och haft bra svar på mina frågor, till och med efter midnatt.

1.2 Introduktion till ämnet: skriftetal, beredelseord och inledningsord

Det denna uppsats egentligen undersöker är de, i regel, första ord som sägs i gudstjänsten, och som på så sätt kan sägas sätta tonen för hela gudstjänstfirandet. Vad denna inledning har varit har varierat under Svenska kyrkans historia, men under större delen av 1900-talet fram till idag har de gått under tre namn: skriftetal, beredelseord och inledningsord. De har alltså det gemensamt att de inlett gudstjänsten, men deras längd, funktion och innehåll har förändrats över tiden.

Skriftetalet är det äldsta och var ett tal som hölls främst för att bereda inför skriftermålet, under lång tid enbart för de som skulle fira nattvard. Som den historiska genomgången i kapitel två visar hölls detta nattvardsförberedande skriftetal i regel inte i högmässan utan vid en egen, separat gudstjänst.

Beredelseorden och inledningsorden kom in i handboken 1986, där beredelseordet är en slags starkt förkortad version av skriftetalet (och alltså syftade till syndabekännelse/avlösning), medan inledningsorden kunde ha andra perspektiv och kasus.

I 2012 års handboksförslag finns enbart inledningsord kvar, och dessa innehåller, precis som inledningsorden i HB 86, flera olika perspektiv och motiv, och alla syftar inte till en bön om förlåtelse eller avlösning.

Det kan i detta läge vara värt att ta upp frågan om huruvida de beredelseord som finns i den nuvarande handboken (alltså HB 86) verkligen används i någon större skala. Jag har inte sett någon undersökning på detta, men utifrån min egen erfarenhet, både som gudstjänstfirare och gudstjänstledare, används dessa förslag inte särskilt frekvent. I anvisningarna i handboken framgår det också att man kan ersätta dessa med egna formulerade beredelseord (eller skriftetal).

Vad jag däremot utifrån min egen erfarenhet tror är att de tjänar som mall, eller som inspiration för många i arbetet med beredelseorden. På så sätt skulle man kunna säga att de sätter standarden för beredelseorden i Svenska kyrkans gudstjänst. Även om det nya handboksförslaget innehåller fler alternativ än den nu gällande handboken finns det nog inte särskilt mycket som tyder på att dessa kommer att användas på något annat sätt. Också i det nya förslaget kan man använda andra inledningsord än de som föreslås.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är främst att ta reda på vilken vägledning de analyserade inledningsorden i 2012 års handboksförslag ger gudstjänstfirarna till den följande bekännelsen. Dessutom vill jag ta reda på den historiska utvecklingen som lett fram till dagens förslag, vilka gudsbilder som förs fram och hur väl förslagen stämmer överens med de utgångspunkter man haft i arbetet med handboksförslaget.

Frågeställningar som uppsatsen alltså är tänkt att besvara är: *Vilken vägledning ger inledningsorden till den följande bekännelsen, eller bönen om förlåtelse? Hur förhåller sig inledningsorden till sitt historiska sammanhang? Hur ser gudsbilden ut i de inledningsord som undersöks? Hur väl stämmer de undersökta inledningsorden överens med de mål och riktlinjer man utgått från i arbetet med handboksförslaget?*

1.4 Avgränsningar

Då det historiska sammanhanget redovisas har jag, där så är möjligt, endast fokuserat på utvecklingen inom det som kallas Svenska kyrkan. Om andra kyrkor eller länder finns med nämns dessa endast då de påverkat utvecklingen innan kristendomen kom till Sverige, eller om Svenska kyrkan senare har influerats av dessa.

Genomgången har också sitt fokus på skriftermålet i allmänhet och skriftetal / beredelseord /

inledningsord i synnerhet. Andra frågor gällande gudstjänsten, exempelvis nattvardens teologi och utveckling, tas endast upp om denna kan sägas ha påverkat de förstnämnda.

I min analys av inledningsorden i 2012 års handboksförslag ligger, som nämnts, fokus på inledningsord som man skulle kunna anta vara tänkta som inledningar till en bön om förlåtelse / bekännelse. För att göra den avgränsningen har jag valt att bara analysera de inledningsord som avslutas med en uppmaning till bön och/eller bekännelse.

1.5 Metod

I den historiska genomgången som inleder arbetet har jag försökt beskriva utvecklingen genom att kortfattat sammanfatta något av den litteratur som finns på området. I analysdelen har jag försökt att studera inledningsorden som de står, utan att ta i beaktande de motiv och perspektiv som man angett legat till grund för arbetet med handboksförslaget.

Då detta handlar om texttolkning kan det vara värt att nämna att den hermeneutiska principen lär oss att ingen kan stå utanför sig själv, och att all tolkning därmed bär med sig en del av den tolkandes förförståelse. Ambitionen har dock varit att analysera texten objektivt, men det fokus på texten som inledning till beredelsen.

1.6 Litteratur

För redovisningen av den historiska utvecklingen har jag framförallt använt mig av Lars Eckerdals bok *Skriftermål som nattvardsförberedelse – Allmänt skriftermål i svenska kyrkans gudstjänstliv från 1811 års till 1942 års kyrkohandbok* och Bo Johanneryds avhandling *Skriftetalet i funktion – Skriftermålsförkunnelsens form och uppgift i Svenska kyrkans gudstjänst 1933-1983*.

Det bör nämnas att litteraturen kring skriftetalen är något begränsad, då dessa länge räknades till kasualtalen och därmed var riktade till specifika människor vid ett specifikt tillfälle varför de till skillnad från predikningar sällan sparats eller publicerats.

Då den aktuella diskussionen i Svenska kyrkan exemplifieras har jag valt att använda mig två antologier: *Beredd möta det heliga* som kom ut 2002 och *Till syndernas förlåtelse* som utkom 2011. Jag menar inte att dessa på långa vägar täcker in hela diskussionen, men de innehåller inlägg av personer med olika infallsvinklar och positioner i kyrkan, varför de kan tjäna till att ge en bild av den diskussionen.

1.7 Disposition

Efter det inledande kapitlet följer sedan i kapitel två en historisk genomgång av skriftermålets utveckling i kyrkan i allmänhet och Svenska kyrkan i synnerhet, med fokus där så är möjligt på skriftetal, beredelseord eller inledningsord.

I kapitel tre presenteras ett urval av diskussionen om beredelsen i gudstjänsten under det senaste decenniet som i kapitel fyra följs av en analys av de utvalda inledningsorden i 2012 års handboksförslag. Kapitel fem innehåller mina slutsatser kring analyserna och uppsatsen avslutas sedan med en sammanfattning i kapitel sex.

1.8 Förkortningar

I uppsatsen används ett antal förkortningar, som här förklaras.

HB	Kyrkohandbok, följt av det årtal den aktuella handboken antogs
HBF	Förslag till kyrkohandbok, följt av det årtal förslaget lades fram
KO	Kyrkoordning, följt av det årtal den aktuella kyrkoordningen antogs

2. En historisk genomgång av skriftermålet

2.1 Tiden före reformationen

Skriftermålet är ett av de moment, eller kanske till och med det moment, som genomgått störst förändringar genom Svenska kyrkans historia, både till funktion, innehåll och placering. Samma sak gäller för kyrkan i stort när det kommer till boten, som denna korta genomgång av utvecklingen från fornkyrkan till den lutherska reformationen visar.

Till att börja med bör det sägas att det tar ett par sekler innan det utkristaliseras en tydlig struktur och teologi för boten. I Didache, antagligen skriven kring år 100, står det i avsnittet om nattvarden att den ska firas först efter att man bekänt sina synder.¹ Där står också, denna gång utan koppling till nattvarden, att man ska bekänna sina överträdelser i församlingen, men i inget av fallen går man djupare på vad det innebär och hur det ska gå till.

Först på 300-talet finns det beskrivningar av en botrit i Tertullianus skrift *De Poenitentia*, som beskriver hur botgörarna (alltså de som begått grövre synder efter dopet) under botgöringstiden skulle klä sig i säck och aska, fasta och gråta och be om förböner från presbyterna och den övriga församlingen.² Denna möjlighet fick man dock bara en gång, och under botgöringstiden fick man inte ta emot nattvarden och uteslöts på så sätt från församlingssamlingen.³ Ofta varade botgöringsperioden under påskfastan och avslutades på skärtorsdagen.⁴

Denna offentliga botpraxis blev dock ersatt av privatboten som hade sitt ursprung i den keltiska kyrkan.⁵ Där hade det i klostren utvecklats ett system där man sökte upp en vad vi idag skulle kalla biktfader (som kunde vara antingen präst eller vanlig munk) och enskilt bekände sina synder. Där ålades man en botgöring, t.ex. fasta, som efter en tid blev noga reglerat i så kallade *Poenitentiales* vilka var handböcker där boten för olika brott föreskrevs. Här handlade det alltså inte bara om att bekänna svåra synder utan också om mindre förseelser. I denna form var förlåtelse för synder begångna efter dopet inte heller bara en engångsföreteelse, utan kunde fås flera gånger. Det keltiska botsystemet blev sedan spritt i hela den västerländska kyrkan.

Från och med det 4:e Laterankonciliet 1215 blev det också obligatoriskt för de troende att bikta sig minst en gång per år, som förberedelse inför påskkommunionen.⁶

---

¹ Eckerdal (2011), s. 12ff, så även till det följande

² Senn (1997), s. 95

³ Ibid., s. 154

⁴ Ibid., s. 195

⁵ Ibid., s. 195ff, så även till det följande

⁶ Brilioth (1946), s. 249

2.2 Från reformationen till 1900-talet

Luther tog avstånd från den romersk-katolska kyrkans botinstitut och menade att skriftermålet inte var en obligatorisk förberedelse till nattvarden (det bör kanske påminnas om att skriftermålet vid denna tid i princip var enbart enskild). Därför tog han själv ibland emot nattvarden utan föregående skrift.⁷ Detta betyder inte att han menade att skriftermålet var meningslöst eller skadligt. Tvärtom skattade han högt ”...den individuellt tillsagda absolutionen som ett medel att trösta oroliga samveten”⁸, även om han menade att bekännelsen inte behövde göras inför en präst utan lika gärna kunde göras inför en medkristen. Det enda nödvändiga var dock bekännelsen inför Gud.

Luthers tankar om skriftermålet och nattvarden slog dock inte igenom i den reformerade Svenska kyrkan. Brilioth skriver att ”[r]edan före 1500-talets slut blev skriftermålet ett obligatoriskt villkor för nattvardsgång”⁹. Det skriftermål som i praktiken blev det som användes i Svenska kyrkan var kollektivt, det vill säga att de som ville ta emot nattvarden under den söndagens gudstjänst skriftades tillsammans i gudstjänsten.¹⁰ Denna ordning växte fram under 1500-talet, och även om den kritiserades både i KO 1571 och vid Uppsala möte blev det den allmänt accepterade formen.¹¹

Skriftermålet tycks vid denna tid ha bestått av en kort allmän predikan, troligtvis byggd på budorden, för att ”...skriftebarnen skall lära »kenna sina synder och huad ider och ånger the ther af hafua«” följt antingen av en syndabekännelse eller frågor till de som skulle skriftas följt av en kollektiv avlösning.¹²

Under 1600-talet lyftes det nattvardsförberedande skriftermålet (som ännu är obligatoriskt för nattvardsgång) ut ur söndagens gudstjänst. Istället förlades det i vanliga fall till lördagskvällen i städerna och på landsbygden till söndagsmorgonen innan gudstjänsten.¹³ Ordningen för detta föreskrevs inte i några officiella handlingar utan har fått pusslas ihop.

Den var på det stora hela lik den ordning som tidigare användes i söndagens gudstjänst. Man samlades antingen i koret eller i sakristian. Först skulle prästen hålla ett kort tal till de som skulle skriftas om bot och bättring¹⁴, därefter leda dem i syndabekännelsen och sedan ställa skriftefrågorna som nu oftast tycks ha besvarats kollektivt. Därefter meddelade han absolutionen.

Här kan man tydligt se, även om tendenserna verkar ha funnits också tidigare, att skrifternalet

---

⁷ Ibid., så även till det följande

⁸ Ibid.

⁹ Brilioth (1946), s. 251

¹⁰ Pahlmblad (1998), s. 172

¹¹ Ibid., s. 172f

¹² Ibid., s. 171

¹³ Eckerdal (1970), s. 13ff, så även till det följande

¹⁴ Eckerdal citerar ur O Ekmans Sjönödslöfte från 1680 där det också står att skrifternalet innehöll ”...språk av skriften” (s. 15), vilket kan peka på att också skrifternalets innehåll liknade det som tidigare hållits i gudstjänsten.

blivit ett rent kasualtal, riktat till de som skulle gå till nattvard.

På 1700-talet började man betona vikten av ett kommunionförhör före det nattvardsförberedande skriftermålet.¹⁵ Detta skulle äga rum i samband med att man anmälde sig till nattvardsgång, vilket troligtvis på landsbygden skedde på söndagen innan man skulle kommunicera och under någon av veckobönerna i städerna. Skälet var att ”[k]ommunikanterna måste i god tid undervisas, för att de skulle kunna genomföra självprovningen”¹⁶.

Detta var alltså en förberedelse inför skriftermålet, inte en ersättning. Därmed ersatte inte kommunionförhöret heller skrifttalet. Eckerdal citerar ärkebiskop C F Mennander (ÄB 1775-1786) som menade att ”[s]kriftermålet hade alltifrån reformationen bevarats »i synnerhet för det härliga tillfällets skull predikanten där äger ... komma närmare åt dem (som deltar) med livsens ord, emedan de då merendels äro blödigare och uppmärksammare än eljest«”¹⁷. Skrifttalet tycks i ärkebiskopens mening ha haft en särskild roll i att kanske på ett mer direkt sätt än kommunionförhöret skapa vissa känslor hos åhörarna, som en avslutning i en process som inleddes med det mer kateketiska förhöret och som efter skrifttalet ledde fram till syndabekännelsen. En annan utveckling som kan vara värd att nämnas här är att man under 1700-talet inte hade en bestämd avlösningformel, utan själva ordalydelsen varierade och var ofta villkorad. Detta ledde till att vissa präster meddelade absolutionen som, med Eckerdals ord, ett ”skriftetal i smått”¹⁸. Skriftermålet fick på så sätt på vissa håll i praktiken två skriftetal. Detta kritiserades 1789 av prästeståndet som varnade för vad en sådan utdragen absolution skulle kunna leda till för de skriftande.¹⁹

I slutet av 1700-talet inleddes arbetet med vad som, efter mycket om och men, blev HB 1811. I denna togs för första gången i Svenska kyrkans historia ett ritual för skriftermål med. Det såg ut som följer med citat från Eckerdal²⁰:

1. »Botpsalm«, under vilken prästen går för altaret
2. »Skriftermålstalet«
3. »Den vanliga syndabekännelsen med den därefter följande bönen«
4. »Avlösningen«

¹⁵ Eckerdal (1970), s. 23ff, så även till det följande

¹⁶ Ibid., s. 24

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid., s. 27

¹⁹ Ibid., s. 26

²⁰ Ibid., s. 32

5. »Läses någon tjänlig nattvardspsalms eller vers«
6. »Fader vår«
7. »Välsignelsen«

Skriftetalet lyftes fram som viktigt och i HBF 1793 (som låg till grund för HB 1811) gav ärkebiskop Uno von Troil utförliga anvisningar om vad han menade att talet skulle innehålla. Talets förkunnelse ”...om synd och nåd skulle ha kateketisk karaktär”²¹. I talet skulle ”»beskaffenheten av en sann bättring och levande tro redigt och ömt föreställas, samt med tydlighet utmärkas, att utom dessa egenskaper ingen syndaförlåtelse, ingen delaktighet i Jesus kan vinnas, men däremot, att då hjärtat är till sann omvändelse förkrossat och med förtröstan uppfyllt, barmhärtighet och tillgift vederfares«”²².

HB 1811 mötte dock kritik, framförallt för det absolutionsformulär som fanns med. Denna tog fasta på den villkorliga absolutionen och inleddes med orden ”[ä]r denna eder syndabekännelse uppriktig, eder bättring allvarlig, eder tro rättskaffens, så försäkrar jag eder.. etc.”²³ De skriftande blev alltså inte avlösta i reell mening, utan lovade att de blivit förlåtna förutsatt att de uppräknade förutsättningarna var uppfyllda. Det blev således upp till den enskilde att så att säga pröva sig själv, och det var framförallt kommunionförhöret och skriftetalet som skulle hjälpa de skriftande att kunna göra detta.

Kritiken mot HB 1811 fortsatte, från olika rörelser i kyrkan, genom hela 1800-talet. Det finns inte utrymme att redovisa den debatten här, men jag kommer här nedan att ta upp vissa aspekter på utvecklingen i Svenska kyrkan och i Sverige i allmänhet under 1800-talet för det ger en viktig bakgrund till debatten ända långt in på 1900-talet.

Det är från och med mitten av 1800-talet som Svenska kyrkan får just det epitetet, i och med att statskyrkan blir en av flera olika kyrkor i landet (om än den klart största). Också utvecklingen i samhället påverkade kyrkan. Rune Klingert skriver i antologin *Beredd möta det heliga* att ”[k]ritiken mot Svenska kyrkans nattvardsbestämmelser tillsammans med tidens sociala omvälvningar, industrialiseringen och urbaniseringen bidrog tillsammans till ett allt större främlingskap och rent av avståndstagande från kyrkan. Särskilt markant var kommuniondeltagandets minskning”²⁴.

Just minskningen i nattvardsdeltagandet under slutet av 1800-talet är särskilt viktigt för att både förstå den tiden, men också för att förstå utvecklingen under 1900-talet. Minskningen var, som sagt,

---

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ibid., s. 33

²⁴ Klingert (2002), s.46

markant. Som exempel kan man se på nattvardsfrekvensen i Karlstad stift under den aktuella tiden. Under 1850-talet hade 53 av 54 studerade församlingar en nattvardsfrekvens på över 50%, och flertalet hade en frekvens på över 80%.²⁵ Frekvensen sjönk sedan stadigt under de följande decennierna. År 1900 låg frekvensen i de allra flesta församlingarna under 40% och i flera låg den under 10%.²⁶

Utvecklingen var liknande i hela landet, även om förändringen tog olika lång tid på sig att slå igenom och på vissa ställen var mer markant än andra.²⁷ Den minskade nattvardsfrekvensen berodde inte bara på färre som gick i kyrkan, utan kanske framförallt på att de som fortsatte gå i kyrkan kommunicerade alltmer sällan. Det blev en slags ond cirkel; antalet kommunikanter sjönk vilket ledde till färre kommunionstillfällen vilket ledde till färre kommunikanter osv.

Förklaringarna till nattvardskrisen var olika, men en ofta förekommande var prästernas agerande och då framförallt i förkunnelsen i skrifttalen.²⁸ Dessa ”...har rent av karaktäriserats som »i hög grad skrämselfpropaganda«²⁹. Det är svårt att veta hur sant ett sådant påstående är då det inte finns särskilt många skriftetal bevarade från denna tiden, då dessa i regel betraktades som kasualtal riktade till bestämda personer vid ett bestämt tillfälle.³⁰ Ett par exempel kan dock tas upp, bägge från Karlstad stift.

C.T. Örtenblad var en schartauanskt påverkad präst som kring 1850 höll ett skriftetal där han betonar vikten av ”det värdiga nattvardsbegåendet [...] vilket kräver omvändelse, syndasorg och en innerlig längtan efter Jesus”³¹. Han tar också upp att ”[n]attvarden är en gemenskapens måltid” där den som värdigt firar nattvarden erbjuds ”[s]amma välsignelse, nåd och frid, som de nu saliga åtnjöt”, men att detta ”[k]räver noggrann besinning, ty Gud ser icke blott sorgen och smärtan över det förflutna utan även uppsåtet och föresatserna för det kommande”.

Vid samma tid menade prästen M. N. Werner att nattvarden var en ”»förlikningens« och syndaförlåtelsens måltid”³² och var en ”bekräftelse på och en förnyelse av de nådeslöften, som givits i dopet”, men att allt detta förutsatte att den som tog emot nattvarden hade ”»en rättskaffens sorg över synden«” och ”»ett allvarligt uppsåt att bättra sitt syndiga leverne«”. Som Martling skriver betonar dessas förkunnelse ”...starkt beredelsens vikt och det orätta nattvardsfirandets våda”³³. Det kan tänkas vara sådana exempel på nattvardsförkunnelsen som fått biskoparna att i sina

---

²⁵ Martling (1958), s. 16

²⁶ Ibid., s. 37

²⁷ Eckerdal (1970), s. 132, så även till det följande

²⁸ Ibid., s. 135

²⁹ Ibid., s. 89

³⁰ Ibid.

³¹ Martling (1958), s. 72f, så även till det följande

³² Ibid., s. 76f, så även till det följande

³³ Ibid., s. 78

analyser mena att ”»[m]ånga prästers obibliska uppmaningar« hade fått människor att avstå från nattvarden”³⁴.

Från och med mitten av 1800-talet spreds också den s.k. skriftermålmässan i Svenska kyrkan, med början framförallt i de f.d. danska landskapen som fått behålla denna sed också sedan områdena blivit svenska.³⁵ Den var enkelt uttryckt en fortsättning på den skriftermålgudstjänst som formaliserats i HB 1811 där man hade lagt till nattvardsfirande. I slutet av 1800-talet tycks detta i många stift blivit det nattvardstillfälle som erbjöds, och den enda gången nattvarden firades i högmässan var i samband med konfirmation.³⁶ Genom skriftermålmässan blev därmed betoningen av kopplingen mellan skriftermål och nattvard ännu starkare i kyrkan.³⁷ Även om skriftermålmässan mötte både kritik och motstånd behöll den sin ställning seklet ut.

2.3 1900-talet till 2012 års handboksförslag

Diskussionen om skriftermålet, och därmed skriftetalen, fortsatte in på 1900-talet. På grund av nattvardskrisen diskuterades till och med hela skriftermålets vara eller icke vara som nattvardsförberedelse. Vissa ville avskaffa det helt, vissa menade att problemet låg i skriftermålets otymplighet som framförallt berodde på skriftetalet medan andra fortsatte att betona skriftermålets värde.³⁸ I diskussionen tog man också till sig impulser utifrån, bl.a. från Tyskland och Danmark, men också från anglikanskt håll, där man på vissa håll börjat lyfta fram andra perspektiv på nattvarden än synd-förlåtelse, bl.a. offermotivet. Där hade man också börjat ifrågasätta (och ibland också avvisat) kopplingen mellan skriftermål och nattvard. Det juridiska tvånget att skrifa sig före kommunionen försvann också i Sverige genom lagstiftning 1916.³⁹ Detta innebar dock inte att diskussionen inom kyrkan i frågan skriftermål-nattvard var avslutad.

Yngve Brilioth menade på ett föredrag hållet på Allmänna kyrkliga mötet 1924, att förkunnelsen i kyrkan också måste ta in fler perspektiv i nattvardsförkunnelsen än boten. Han lyfte bl.a. fram åminnelsen, gemenskapstanken, offertanken och tacksägelsen.⁴⁰ Bakom ett sådant tankesätt stod också Gustaf Aulén som också kritiserade ”...kravet på förkunnelse som legitimation för nattvardsfirandet”⁴¹.

Här kan det vara viktigt att känna till en praxis som utvecklats i Stockholms stift, och sedan spridit sig över landet, där skriftermålet återigen placerats i själva högmässan, denna gång direkt efter

³⁴ Eckerdal (1970), s. 135

³⁵ Ibid., s. 96

³⁶ Ibid., s. 102

³⁷ Ibid., s. 97

³⁸ Ibid., s. 244f, så även till det följande

³⁹ Johanneryd (1994), s. 9

⁴⁰ Eckerdal (1970), s. 254

⁴¹ Ibid., s. 255

sammanringningen.⁴² Aulén kritiserade det myckna predikandet i högmässan, och detta skall nog ses i ljuset av stockholmspraxis, där man alltså i samma gudstjänst kunde ha ett skriftetal under skriftermålet och sedan också en predikan. Utifrån detta menade Aulén att ”[m]an kunde minska skriftetalet »till det minsta möjliga«”, om skriftermålet överhuvudtaget skulle finnas kvar.⁴³ Att skriftetalen kunde dra ut på tiden kan man få en antydning om i 1917 års handbok, där det sades att skriftetalet inte borde vara längre än en halvtimme.⁴⁴

Problemet med det myckna predikandet hade också uppmärksammats tidigare, bl.a. hade dåvarande ärkebiskopen Nathan Söderblom redan vid ett prästmöte 1915 föreslagit att skriftetalet i en sådan gudstjänst skulle kunna bytas ut mot bibelord och en bön.⁴⁵ Vissa församlingar tycks också ha anammat detta, bl.a. S:t Petri i Malmö.⁴⁶ Andra, som blivande biskopen Edvard Rodhe, menade att det fanns starka skäl till att behålla bandet mellan skrift och nattvard, men att själva skriftermålet kunde utgå under vissa förutsättningar.⁴⁷ Detta var dock bara i undantagsfall, och han menade att skriftetalet behövdes i gudstjänsten för att behålla nattvardens evangeliska och personliga karaktär.⁴⁸

När HB 42 kom fanns det för första gången med en ordning för infogat skriftermål, och i detta ingick också ett skriftetal, som i handboken rekommenderades att vara kort. Från och med 40-talet och framåt ökar också nattvardsfrekvensen över hela landet, även om den ser olika ut i olika stift.⁴⁹ Ökningen blev som störst under 60- och 70-talen.

Detta berodde på att de idéer som tidigare nämnts, som flera motiv i nattvardsfirandet⁵⁰, slog igenom genom olika fromhetsrörelser, men själva utvecklingen kommer inte att här beröras särskilt. Däremot påverkade givetvis denna utveckling också skriftetalens utformning. Då det infogade skriftermålet blev den absolut vanligaste innebar det att skriftetalet inte längre bara riktade sig till en grupp blivande kommunikanter, utan till hela den gudstjänstfirande församlingen.⁵¹ Detta skedde samtidigt som tyngdpunkten i nattvardsuppfattningen flyttades från botmotivet till andra motiv (som tagits upp ovan). Med tiden förändras också fokuset i skriftetalen, från nattvarden till själva skriftermålet, med syndabekännelse och avlösning, som genom att dess koppling till nattvarden blivit svagare får en mer självständig roll i gudstjänsten. Skriftetalen har i denna utveckling haft två riktningar, både i att talen förändrades i takt med omgivningen, men också att innehållet i talen

---

⁴² Ibid., s. 245

⁴³ Ibid., s. 255

⁴⁴ SOU: 1985:46, s. 151

⁴⁵ Eckerdal (1970), s. 245

⁴⁶ Ibid., s. 250

⁴⁷ Ibid., s. 251, så även till det följande.

⁴⁸ För en större genomgång av diskussionen som föregick HB 42 hänvisas till Eckerdal (1970), främst kap. 8-12

⁴⁹ Dahlgren (1985), s. 219f, så även till det följande.

⁵⁰ För exempel, se ovan s. 10

⁵¹ Johanneryd (1994), s. 170f, så även till det följande

själva bidrog till förändringen.

Talen har också under tiden mellan HB 42 och HB 86 ändrat karaktär, från att framförallt ha varit förkunnande till att bli mer undervisande, genom att "[t]yngdpunkten har flyttats från det uppfordrande och inbjudande till det som karaktäriseras som reflexion och påminnelse"⁵², vilket kan ha en koppling till att skriftemotivet blir starkare än nattvardsmotivet i skriftetalen.⁵³ I tal där skriftemotivet ligger i fokus får också "...beredelsen till gudstjänsten och förståelsen av gudstjänstens innehåll och skeende" ta plats. Just gudstjänsten får också ju längre tiden går en allt starkare ställning i skriftetalen, och det har säkerligen påverkats av talets plats i början av gudstjänsten, vilken gjort det naturligt att använda det till att inleda och bereda för hela gudstjänsten. Man har alltså så att säga tagit tillfället i akt för att introducera gudstjänsten, dess teman och innehåll.

Skriftetalen blev också under samma tid kortare, och gick från att vara tal till att bli mer utav inledningsord, och talens form gick från att vara mer individuella till att rikta sig till hela den gudstjänstfirande församlingen.⁵⁴ Denna utveckling följer också med in i HB 86, där skriftetalet får ett kort alternativ som man kallar för beredelseord.

I och med HB 86 försvinner också ett begrepp som följt med genom historien. Det som förut kallats *skriftermål* får nu istället rubriken *beredelsen*. I motiveringarna till det förslag som lades fram av 1982 års revisionsgrupp inom 1968 års handboks-kommitté framgår det att argumenten för detta dels är att begreppet skriftermål är svårt att förstå, men också att man genom detta vill skapa "...en ljusare atmosfär i högmässans inledning"⁵⁵. Man föreslog också att begreppet *syndabekännelse* skulle bytas ut mot *bön om förlåtelse*, vilket kyrkomötet sedan ändrade till *Syndabekännelse och bön om förlåtelse*. Beredelsemomentet blev heller inte obligatoriskt i alla gudstjänstformer, inte ens då mässa firas, då läronämnden konstaterat att det inte finns "...några "tungt vägande läromässiga skäl" mot att fira mässan [utan beredelse]"⁵⁶.

Genom HB 86 introduceras också ett alternativ till syndabekännelsen/bön om förlåtelse som kallas överlåtelsebön. Detta alternativ skulle i det ursprungliga förslaget kunna användas både i gudstjänstalternativet högmässa utan nattvard och i söndagsgudstjänst. Där fick överlåtelsebönen i högmässa utan nattvard också ett eget inledningsord, byggt på psaltarpsalm 139, medan ett sådant saknades i söndagsgudstjänsten. I handboken blev dock överlåtelsebörens användning begränsad

---

⁵² Ibid., s. 119

⁵³ Ibid., s. 179, så även till det följande

⁵⁴ Ibid., s. 168

⁵⁵ SOU: 1985:46, s. 151f

⁵⁶ Svenska kyrkans utredningar: 2000:3, s. 75

till söndagsgudstjänsten, även om den i praktiken också använts i andra gudstjänster.⁵⁷

I motiveringen till handboksförslaget förs inga särskilda argument fram för att kunna ersätta syndabekännelse/bön om förlåtelse med en överlåtelsebön, men Rune Klingert för i sin bok om arbetet med HB 86 fram att många av nyformuleringarna (inklusive överlåtelsebönen) i handboksförslaget hade som syften: ”1. Att hjälpa erfarna kristna som längtar efter en djupare och innerligare gudsgemenskap än de traditionella formuleringarna kan inspirera till. 2. Att hjälpa moderna sökare att känna igen sig i kyrkans bönespråk”⁵⁸. Handboksförslagets motiveringar till söndagsgudstjänstens nyformulerade böner om förlåtelse tror jag dock även de kan ge en inblick i resonemanget kring överlåtelsebönen.⁵⁹ Där menar man att de traditionella syndabekännelserna med åren blivit livlösa, och att dess människosyn alltför mycket fokuserat på människans elände. Istället menar man sig vilja lyfta fram människan som Guds avbild, och att man vill betona att det framförallt handlar om att återvända till gemenskapen med Gud som är vårt ursprung, och till den gudslighet som kommer av att vara skapade till Guds avbild. I den svenska gudstjänsttraditionen har man ”i bästa fall” pekat på en punktuell förlåtelse, men misslyckats med att visa på ”...livet hemma hos Far, livet i harmoni med Guds plan”.

Som sagt tror jag att det bland annat är i detta sammanhang man ska förstå inkluderandet av en överlåtelsebön.

Anledningen till att jag tagit upp just överlåtelsebönen så pass grundligt är att denna (och ytterligare några förslag) i HBF 12 finns med som alternativ till alla gudstjänster förutom högmässan, och detta har troligtvis också påverkat de inledningsord som finns föreslagna, vilkas innehåll är syftet att granska i denna uppsats.

För att återgå till inledningen av beredelsen i HB 86 står det i anvisningarna till momentet beredelseord i högmäsoordningen att ”[b]eredelseordet kan bestå av en kort skriftutläggning, något av förslagen på sid. 192 eller annat beredelseord”⁶⁰. I sina motiveringar anger kommittén att ”[b]eredelseordens uppgift är att med tydliga bibelalluderings lägga en grund av trygghet, på vilken vi sedan kan be Gud om förlåtelse för allt som skiljer oss från honom”⁶¹.

I handboksförslaget fanns två förslag till beredelseord med, alternativ A och B. Det första alternativet ledde över till någon av de fyra föreslagna böner om förlåtelse, medan alternativ B hade en egen bön (”barmhärtige Gud, du som i Kristus öppnar vägen till dig...” o.s.v.). I den

---

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Klingert (1989), s. 136

⁵⁹ SOU: 1985:46, s. 179f, så även till det följande.

⁶⁰ *Den svenska kyrkohandboken.*, s. 12

⁶¹ SOU: 1985:46, s. 152

antagna handboken har alternativ A omarbetats i två versioner, medan beredelseordet i alternativ B ströks (bönen om förlåtelse behölls dock och infogades med de övriga). Det tillkom också ytterligare ett förslag till beredelseord vilket alltså gör att det i HB 86 finns tre beredelseord. Förutom beredelseorden finns också flera förslag på inledningsord i ordningarna för de övriga gudstjänsterna, vilket gör att det totalt finns femton beredelseord eller inledningsord i handboken. Dessa kommer dock endast att behandlas i den mån de tagits med i HBF 2012.

Som tidigare nämnts hade man alltså två alternativ att välja mellan i beredelsens inledning: antingen att hålla ett skriftetal eller ett beredelseord (något av de föreslagna eller eget formulerat). När handboken utvärderades 1998 framkom det att beredelseordet i 54% av församlingarna alltid eller ofta bestod av en kort skriftutläggning, medan 26% använde ett fast formulerat beredelseord.⁶²

Utifrån detta är det svårt att veta om församlingarna, då de angett ”kort skriftutläggning”, menat ett skriftetal eller ett annat beredelseord än de föreslagna. Det är också svårt att säga vad skillnaden kan tänkas vara. Däremot kan man nog påstå att detta visar på att de föreslagna beredelseorden i regel snarare tjänar som mall, än att de används rakt av.

I slutet av 1996 beslutade sig Svenska kyrkan för att påbörja en översyn av HB 86. En kyrkohandboksgrupp tillsattes som lämnade sitt förslag år 2000, vilket gör att det kallas HBF 2000. Enligt direktiven skulle man anpassa handbokens texter efter den nya bibelöversättning som sedan togs i bruk genom Bibel 2000, följa upp de motioner i kyrkomötet om handboken som kommit sedan 1987, arbeta in de ekumeniska översättningarna av trosbekännelserna och Herrens bön samt att få kyrkohandboken och kyrkoordningen att stämma överens. 1998 kom även ett tilläggsdirektiv som angav att man också skulle lägga stor vikt vid ett inklusivt språk.⁶³

Kyrkohandboksgruppen kom att föreslå ganska långtgående förändringar av handboken. I denna uppsats finns det dock bara skäl att ta upp några av de förändringar som har med beredelsen att göra. Detta moment skiljer sig ganska mycket mellan HB 86 och HBF 2000. Den kanske största skillnaden ligger i att beredelsen i förslaget upphör att vara obligatorisk också i högmässan. I anvisningarna till förslaget står angående beredelsen att den ”...kan utelämnas under vissa perioder av kyrkoåret, exempelvis påsktiden”⁶⁴.

Man hänvisar i sin argumentation till diskussionen om huruvida beredelsen behövs för att kunna fira nattvard, och tar dels upp det ovan nämnda utlåtandet från läronämnden, men också det faktum att man genom HB 86 i praktiken brutit den kopplingen genom att ha med gudstjänster utan

⁶² Axner (1998), s. 15

⁶³ Svenska kyrkans utredningar: 2000:1, s. 10f

⁶⁴ Ibid., s. 67

beredelse i handboken.⁶⁵ I sina motiveringar menar man också att begreppet synd i svenskan inte täcker in alla de nyanser som finns i de grekiska och hebreiska uttryck som översatts till synd, och att ordet i vår tradition präglats av ett juridiskt sammanhang som heller inte är tillfredställande. Med detta ville man dock inte plocka bort beredelsen ur gudstjänsten helt utan istället, genom att i handboken ge möjlighet till variation, låta kyrkoåret prägla gudstjänstens utformning. Som exemplet ovan visar skulle man alltså kunna plocka bort beredelsen i påsktid, medan man skulle kunna ge den en mer framskjuten plats under fastan.

I förslaget fanns inte längre några beredelseord föreslagna, dessa skulle istället utformas lokalt, om de skulle användas. Man gjorde istället inledningsorden obligatoriska, och till dessa föreslogs dels några av inledningsorden i HB 86, men till detta räknades också ”i Faderns och Sonens och den heliga (sic) Andens namn”. Inledningsordet följdes därpå, om gudstjänsten skulle innehålla beredelse, av antingen ett beredelseord följt av bön om förlåtelse och förlåtelse- eller löftesord, en beredelsebön följt av förlåtelse- eller löftesord, eller av en överlåtelsebön.

HBF 2000 blev dock hårt kritiserat och lades aldrig fram till kyrkomötet, bland annat på grund av att man ansåg att man gått för långt i sin översyn och snarare reviderat handboken. 2006 beslutade kyrkostyrelsen istället att tillsätta en expertinriktad arbetsgrupp och en referensgrupp, som tillsammans skulle fortsätta arbetet med översynen av handboken.

De direktiv som kvarstod från HBF 00 var att man skulle anpassa handboken till Bibel 2000, anpassa handboken till kyrkoordningen samt att arbeta in ett mer inkluderande språkbruk.⁶⁶ Dessutom skulle erfarenheterna från HBF 2000 samt dess remissvar tas tillvara. Under 2010 beslutades det dock att det inte räckte med en översyn av gällande handbok, utan att man istället skulle ta fram ett förslag på ny handbok som enligt planen, efter försöksverksamhet från första advent 2012 till Domssöndagen 2013, ska läggas fram till kyrkomötet senast 2015. Det förslag som i skrivande stund används i försöksverksamheten kom ut under 2012 och kallas därmed HBF 2012.

HBF 2012 är alltså ett förslag på en ny handbok, och på många sätt ganska likt HBF 00 (fast man i det senare fallet gick längre än vad uppdraget medgav). Man har valt att ta bort de många olika gudstjänstalternativ som fanns med i HB 86 och nöjt sig med två: ett för högmässa och ett för övriga mässor eller gudstjänster. Det andra alternativet, mässa/gudstjänst, kan varieras mycket och flera moment är fakultativa. I förklaringarna till förslaget uttrycks att det som är den främsta gemensamma strukturella grunden är de fyra huvuddelarna i gudstjänsten (eller *ordo*): Samling, Ordet, Måltiden och Sändning (där måltiden givetvis utgår då det inte firas nattvard).⁶⁷

⁶⁵ Svenska kyrkans utredningar: 2000:3, s. 75f, så även till det följande

⁶⁶ Svenska kyrkans utredningar: 2012:2: Förklaringar, s. 10ff, så även till det följande

⁶⁷ Svenska kyrkans utredningar: 2012:2: Förklaringar, s. 50f

Undersökningsområdet i denna uppsats ligger inom delen Samling. I kommentarerna till denna del framgår att man kan använda sig av något av de föreslagna inledningsorden, eller något annat som också kan vara fritt formulerat.⁶⁸ Man föreslår sammanlagt sjutton stycken inledningsord, alltså två fler än vad som finns i HB 86. Detta för att man vill öppna upp för möjligheten att lyfta fram fler perspektiv i inledningen. Några exempel på perspektiv som tas upp i kommentaren är ”...förundran och glädje över Guds storhet och Gud som skapare, över Guds omsorg, närvaro och nåd”. Det finns också förslag som är kopplade till en viss dag eller tid i kyrkoåret, några förslag som man med kommentarens ord menar ”uttolkar gudstjänsten sammanhang”, och några som kan fungera som doppåminnelse.

I handboksförslaget fortsätter också skriftermålet, till skillnad från i HBF 00, att vara ett fast moment om man ska fira högmässa. Det är inte nödvändigt med bön om förlåtelse/avlösning för att fira nattvard, då momentet är fakultativt i ordningen för mässa/gudstjänst, men måste alltså finnas med i högmässan. Ett av argumenten för detta är att HBF 00 mötte stark kritik i detta avseende.⁶⁹ I remissvaren till det första steget i den nu aktuella revisionen fördes bland annat det mänskliga behovet av att få ”...lämna ifrån sig en skuldbörda och be om och få förlåtelsen på Jesu Kristi uppdrag” fram som argument för att behålla momentet. Flera instanser förde också fram att det är förlåtelsen som ska stå i centrum i beredelsen.

Dessa synpunkter har också ansetts vara viktiga i arbetet med förslaget.⁷⁰ Man har också velat betona att förlåtelsen är något som är en performativ handling, och att viljan att bli förlåten och ånger inte är ett krav för att bli förlåten, men väl en förutsättning för att den ska bli meningsfull. Man skriver att: ”Ju tydligare någon ser sin faktiska skuld, desto större värde kan hon eller han sätta på den förlåtelse som Gud ger”. Vidare betonar man också att det är viktigt att synden inte får förväxlas med t.ex. svaghet, skamkänslor eller otillräcklighet.

Som avslutning till detta moment kan det vara värt att återigen påminna om att HBF 12 är ett förslag som är tänkt att användas på försök. Det är alltså inte det slutgiltiga förslaget, detta kommer först då försöksverksamheten är avslutad och resultatet av denna tagits i beaktande.

---

⁶⁸ Ibid., s. 70f, så även till det följande

⁶⁹ Ibid., s. 71f, så även till det följande

⁷⁰ Ibid., s. 71f, så även till det följande

3. Aktuell diskussion

Beredelsen har, som man kan se i den historiska genomgången, varit omdiskuterad under kyrkans historia, och diskussionen fortsätter, vilket de två antologierna *Beredd att möta det heliga* och *Till syndernas förlåtelse*, som jag använder som exempelmaterial i detta avsnitt, visar på. Mitt i denna diskussion finns, som så många gånger förr, skriftetalet, beredelseordet eller inledningsordet (vad man nu väljer att kalla det).

Mikael Löwegren lyfter fram det faktum att de långa skriftetalen i HB 86 har blivit till korta beredelseord, och frågar sig om detta verkligen räcker som själavård inför mottagandet av syndernas förlåtelse.⁷¹ Han menar att om kyrkan ska använda sig av en allmän avlösning så måste det föregås av ett riktigt skriftetal, annars riskerar man att de som är ovana bara upplever momentet (d.v.s. syndabekännele och avlösning) som dystert, medan den som verkligen upplever syndanöd inte får den hjälp man behöver för att kunna ta emot förlåtelsen. Vidare tar han upp risken med att man, om man har med bekännelse och avlösning i varje huvudgudstjänst (och ofta i veckomässorna också), tar udden av momentet och gör det till slentrian.

I flera av inläggen i antologierna, också i Löwegrens, tar man också upp riskerna med att blanda ihop skuld och skam. Löwegren beskriver skillnaden som att skammen handlar om en känsla av allmän uselhet, där fokus inte ligger på att man gjort fel, utan att man är fel.⁷² Utan riktig hjälp på traven i ett riktigt beredelseord så finns risken att denna självbild (alltså att man inte bara gör fel utan också är fel) blir bekräftad genom att en sådan bekännelse av ens allmänna uselhet verkar förlåtas i avlösningen.

Margareta Melin (författaren till den överlåtelsebön som kom med i HB 86) är inne på ett liknande spår när hon skriver om att "[d]et finns en tendens att ge olycksdrabbade människor skulden för deras olycka"⁷³, att man kan känna skam och skuld också över sådant man är oskyldig till. Detta, menar hon, blir man inte befriad från genom att bli förlåten, men genom att någon genomsådar detta och istället för att meddela förlåtelse gör klart att man inte alls är skyldig. Melin lyfter fram att det är viktigt att erkänna skuld och ta på sig ansvar, men att det är lika viktigt att inte känna skuld och ta ansvar för det man inte råder över.

Också Göran Prytz tar i sitt inlägg upp problemet med att veta vad man ska bekänna. Han betonar att det är Gud som av kärlek visar oss på vår synd, och att om vi glömmer detta finns risken att vi snarare bekänner "...brott mot överjaget och inte mot kärlekens Gud"⁷⁴. Han skriver att någon, i den enkät han delat ut till några inför arbetet med hans artikel, skrivit att alla egentligen vet om att de

⁷¹ Löwegren (2011), s. 55ff, så även till det följande

⁷² Ibid., s. 52f

⁷³ Melin (2002), s. 18

⁷⁴ Prytz (2011), s. 38

har syndat men saknar ordet för det, medan det som egentligen behöver lyftas fram är att det finns förlåtelse. Därför bör högst en tredjedel av beredelsen handla om synd, i resten bör man lyfta fram förlåtelsen. Prästen har, med Prytz ord, ”...sin utmaning att kärnfullt och kort kunna visa på honom som älskar oss mer än vi kan fatta vara möjlig”⁷⁵, för det är bara i det ljuset som vi kan ”...se något av vår bortvändhet från Gud och hur den tar sig konkreta uttryck i våra liv”⁷⁶.

Lena Sjöstrand tar upp en kritik mot syndabekännelsernas mönster av synd-skuld-försoning som hon menar inte rymmer livets komplexitet och spänningsförhållanden.⁷⁷ Istället lyfter hon fram att överlåtelsebönen kan spela en stor roll, inte som ersättning till syndabekännelsen men som en breddning av beredelsen där fler perspektiv än det tidigare nämnda kan få utrymme. Dessa menar hon gärna får följas av ett löftesord. Detta blir en del i en process att i gudstjänsten ta frågor om synd och skuld på allvar.⁷⁸ Sjöstrand menar att man i vissa perioder (som fastan) bör kunna betona just bot och bekännelse och låta det ta plats, medan man under andra (t.ex. påsken) gestaltar det på andra sätt.

Gunilla Lindén tar upp exempel på flera olika teologer som lyft fram kollektiv och strukturell synd, t.ex. den latinamerikanske befrielsesteologen Jon Sobrino som menat att västerländsk teologi använts för att förtrycka fattiga, och att kristna i väst är kollektivt skyldiga till strukturell synd.⁷⁹ Hon tar också upp feministteologen Valerie Saiving som menar att mäns och kvinnors synd är olika.⁸⁰ Hon menar att det är den manliga synden (t.ex. självförhärligande och självupphöjelse) som lyfts fram i teologin (och därmed också i liturgin), men att dessa begrepp inte kan beskriva kvinnlig synd som istället kan beskrivas som ”...en tendens till trivialitet, distraktion och vaghet; som en frånvaro av ett organiserat centrum eller fokus; som ett beroende av andra för att kunna definiera sig själva; som en benägenhet att tolerera på bekostnad av att ställa krav; som en oförmåga att respektera gränser; som sentimentalitet, skvaller och misstro; som underutveckling eller negation av självet”.

Lindén tar inte upp beredelseordet specifikt i sin text, men en sådan analys och teologi skulle givetvis också få konsekvenser inte bara i hur en eventuell syndabekännelse är utformad, men också för hur man formulerar beredelsen.

Nils-Henrik Nilsson lyfter också fram den strukturella synden, men han komplicerar också begreppet synd. I sin text tar han upp det faktum att det vi i svenskan översätter till synd egentligen är flera ord på grundspråken hebreiska och grekiska, och som skiljer sig något åt mellan varandra. I

---

⁷⁵ Ibid., s. 40

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Sjöstrand (2002), s. 8f, så även till det följande

⁷⁸ Ibid., s. 7

⁷⁹ Lindén (2002), s. 26

⁸⁰ Ibid., s. 24f., så även till det följande

svenskan är själva ordet synd något som kommit just från kristendomen, som ett låneord från andra språk och som redan från början haft en förförståelse från rättsväsendet.⁸¹ Han menar att "[d]et som till svenska översätts med uttrycket synd är i Bibeln inte reducerat till det som direkt går att identifiera som en avvikelse från tio Guds bud" utan är bredare och ställer frågor om "...varför människor förtrycks och blir fattiga, varför orättvisor ställer människor utanför social gemenskap, varför människor drabbas av ondska"⁸². Också han lyfter i sin avslutning fram överlåtelsebönen som ett sätt att få in fler perspektiv i gudstjänsten. Inte heller han talar alltså direkt om beredelseordet, även om, ifall det han skriver stämmer, detta måste finnas med också i det momentet.

Avslutningsvis kan det vara värt att nämna att ingen av författarna menar att en offentlig syndabekännelse och/eller avlösning skulle vara en förutsättning för nattvardsfirande.

---

⁸¹ Nilsson (2002), s. 58

⁸² Ibid., s. 61

4. Analys av inledningsorden

Inledningsord 3

Nu är Guds tid.

Här i sitt hus

sluter han in oss i värme och ljus.

Nu är Guds tid.

Nu ska hans ord

leda oss rätt och hjälpa oss tro.

Nu är Guds tid.

Nu vill vi be

och ta emot vad Gud har att ge.

Inledningsordet återkommer flera gånger till det inledande konstaterandet att nu är Guds tid, och varje konstaterande följs av en beskrivning av vad detta innebär. Gud beskrivs genomgående i texten som ”han”. Den första innebörden av att det nu är Guds tid är att han sluter in de församlade i värme och ljus, vilket är en mycket positiv bild. Nästa är att Guds ord ska leda oss rätt och hjälpa oss att tro (det kan vara intressant att notera att detta uttrycks som ett konstaterande att detta ska ske, inte en bön om det). Den sista innebörden i att det nu är Guds tid är att de församlade vill be och ta emot vad Gud har att ge.

Vad som åsyftas med ”vad Gud har att ge” är något oklart, men skulle kunna vara förlåtelsen. Det finns dock ingenting annat i inledningsordet som direkt går att koppla till detta, eller till en bekännelse eller bön om förlåtelse. Antagligen syftar det snarare tillbaka på det tidigare stycket om att Guds ord ska leda rätt och hjälpa att tro. Detta inledningsord är alltså troligtvis inte tänkt att vara inledningen till en syndabekännelse.

Inledningsord 4

Gud är liv,

i varje människa, i varje andetag.

Vår längtan efter kärlek, tro och hopp

vänder vi till Gud i bön(/lovsång):

Inledningsordet börjar med att ge en beskrivning av Gud; att Gud är liv som finns i varje människa och varje andetag. Detta tolkar jag dels som att man vill betona Guds närvaro, dels som en

påminnelse om att Gud är källan till livet och den som uppehåller det.

Sedan går man över till att beskriva de som ska be eller lovsjunga. Man lyfter fram deras längtan efter kärlek, tro och hopp – en alludering, om än i omvänd ordning, till 1 Kor 13:13. Denna längtan är vad som sedan ska vändas till Gud i bön eller lovsång.

Avslutningen nämner alltså inte bekännelse, vilket kan tyda på att den inte är tänkt som en inledning till en bön om förlåtelse. Det finns heller ingenting annat i inledningsordet som på något tydligt sätt har en koppling till bekännelse eller avlösning, även om en längtan efter kärlek, tro och hopp skulle kunna tolkas som en längtan efter förlåtelse. Gud beskrivs heller inte på ett sätt som för tankarna till förlåtelse eller bekännelse, inte heller finns det något som kan ge vägledning i vad som ska bekännas. Detta gör att det är rimligt att tro att bönen som åsyftas snarare är en överlåtelsebön och inte en bön om förlåtelse.

Inledningsord 7

Gud är här. Ewig, öppen, nära.

I denna rymd möts vi.

I denna kärlek lever vi.

Inför Gud sjunger/ber/bekänner vi:

Inledningsordet inleds med ett konstaterande, att Gud är här, alltså närvarande i den stund då inledningsordet läses. Därefter kommer några beskrivningar av Guds väsen; att Gud är ewig, öppen och nära (det sista ordet tycks vara en upprepning av det som konstaterats i inledningen).

Sedan byter inledningsordet perspektiv och utgår istället från de församlade. Dessa två påståenden, ”i denna rymd möts vi” och ”i denna kärlek lever vi”, bör höra samman med inledningens beskrivningar av Gud. Rymden kan i så fall tolkas som närvaron av den Gud som är ewig, öppen och nära. Dessa beskrivningar av Guds väsen blir då också vad som uttrycker den kärlek som de församlade lever i.

Avslutningen ger möjlighet att låta inledningsordet övergå i tre olika moment: antingen till en sång, en överlåtelsebön eller en bön om förlåtelse (om det används i högmässan måste nästa moment vara det sistnämnda).

Att inledningsordet är brett framgår av just det faktum att det i princip kan följas av vilket moment som helst. Det finns ingenting i texten som handlar om vare sig synd eller förlåtelse. De beskrivningar av Guds väsen som används hör heller inte på något särskilt sätt samman med en bön om förlåtelse. Beskrivningen förutsätter en positiv gudsbild, men det är tänkbart att om någon som hör det exempelvis har en bild av en straffande Gud är det inte säkert att det faktum att Gud är

väldigt nära är något positivt. Däremot finns det också uppenbart positiva beskrivningar, som att Gud är öppen och att man lever i kärlek.

Ingenting i inledningsordet ger dock vägledning till vad det är som sedan ska bekännas i bönen om förlåtelse. Det finns heller ingen beskrivning av att Gud skulle handla på något särskilt sätt, utan det tycks framförallt vara de bedjande som handlar.

Inledningsord 8

Fjällens och det öppna landskapets Gud,
skogarnas och den rika mångfaldens Gud,
städernas och det pulserande livets Gud,
i din närhet vill vi leva,
i ditt namn vill vi be.

I beskrivningen av Gud i detta inledningsord beskrivs egentligen ingenting direkt om Guds väsen eller handlingar. Däremot kan man ana en beskrivning av Gud som skapare och upprätthållare, både av naturen och dess mångfald och av städerna och stadslivet. I detta ligger nog också en tanke om Guds närvaro överallt. Inledningsordet fortsätter sedan med ett konstaterande om att man vill leva i Guds närhet och be i Guds namn.

Det finns ingenting i texten som tar upp vare sig Guds nåd, förlåtelse eller något liknande, varför detta inledningsord antagligen inte är tänkt att vara inledningen till en bön om förlåtelse/bekännelse.

Inledningsord 10

Gud är alltings ursprung och mål,
skapar och omsluter världen med nåd.
Löftet om förlåtelse bär genom tiderna,
därför ber (och bekänner) vi:

Detta inledningsord tar avstamp i en beskrivning av Gud, som alltings ursprung och mål, och går sedan vidare till en beskrivning av Guds handlande, i detta fall att han skapar och omsluter världen med nåd. Avslutningen som sedan övergår till själva bekännelsen lyfter fram Guds löfte om förlåtelse, och att detta inte är tidsbestämt utan snarare tidlöst.

Bönen är troligtvis tänkt att användas som introduktion till en syndabekännelse, då inledningsordet främst har sitt fokus på förlåtelse (även om detta inte utesluter att det också kan vara tänkt att också

leda vidare till en överlåtelsebön).

I inledningsordet är det Guds natur och handlande som lyfts fram, inte den som ska be bönen om förlåtelse. Texten skulle kunna sägas vara ett löftesord som ska ge tröst och mod att sedan våga bekänna/be om förlåtelse. Det finns dock inget i inledningsordet som kan ge vägledning i vad det är som ska bekännas, utan det avgörandet överlämnas helt och hållet till gudstjänstdeltagaren.

Inledningsord 11

Guds kärlek rymmer hela vårt liv,
(vår ensamhet, smärta och utsatthet).

Gud omsluter oss på alla sidor
och känner oss vid namn.

Gud är nära med nåd och barmhärtighet
genom Jesus Kristus.

Låt oss be (och bekänna):

Inledningsordet börjar med att beskriva Guds kärlek och hur det rymmer hela vårt liv för att sedan ge exempel på vad livet kan innebära: ensamhet, smärta och utsatthet. Det går sedan vidare till att beskriva Guds närhet, om hur Gud omsluter oss helt och känner oss vid namn. Närheten betonas också i nästa mening, och där ges exempel på hur detta tar sig uttryck, med nåd och barmhärtighet genom Jesus Kristus.

Texten är troligtvis tänkt som inledning till antingen en överlåtelsebön eller bön om förlåtelse. Parentesen kring den andra raden beror sannolikt på att denna bör hoppas över om inledningen ska leda över till en bön om förlåtelse då de exempel som tas upp, åtminstone ensamhet och utsatthet, svårligen bör vara något att be om förlåtelse för. Smärta skulle kunna vara en konsekvens av synd, men det finns ingenting övrigt i det stycket som tyder på detta, varför det heller inte bör vara något som det är tänkt att man ska be om förlåtelse för.

Inledningsordet avslutas som sagt med att lyfta fram nåden och barmhärtigheten, något som troligtvis syftar på att ge den som sedan ska be om förlåtelse modet att göra så då man genom detta betonar att den man ber om förlåtelse till är just nådefull och barmhärtig.

Det finns dock ingenting i inledningsordet som ger vägledning till vad man sedan bör be om förlåtelse för.

Inledningsord 12

I begynnelsen skapade Gud himmel och jord.

Och Gud sade: Vi ska göra människor till vår avbild, lika oss.

Och Gud skapade människan till sin avbild,

till Guds avbild skapade han henne.

Som man och kvinna skapade han dem.

Och Gud såg att allt som han hade gjort var mycket gott.

Låt oss besinna att vi har vårt ursprung i Gud,

att han har skapat oss till att älska som han älskar,

och att Guds kärlek har kommit till oss genom Jesus Kristus.

Låt oss be (och bekänna):

Detta inledningsord tar avstamp i ett antal citat hämtade från inledningen av Genesis. Det beskriver Gud som skapare av himmel och jord men också av människan, som Gud skapade till sin avbild.

Texten betonar också att Gud konstaterade att det han hade skapat var mycket gott.

Därefter tar man upp konsekvenserna av det faktum att människans ursprung är i Gud, vilka i detta fall är att vi är skapade för att älska som Gud älskar och att denna kärlek kommit till oss i Jesus. I konstaterandet att vi är skapade för att älska som han älskar kan man ana en viss vägledning till en bekännelse, om man mellan raderna läser in att människan inte alltid gör det. Det måste dock betonas att detta alltså inte finns med i texten, men skulle kunna få den innebörden om den följs av en bön om förlåtelse som innehåller något liknande, t.ex. bön om förlåtelse 1 som innehåller ”[j]ag har inte älskat dig över allting, inte min nästa som mig själv”.

På samma sätt skulle man kunna tolka att Gud såg att det han skapat var mycket gott. Utifrån detta skulle man kunna tänka att man i sin bön om förlåtelse får ta på sig ett ansvar för att allt inte är gott idag. Där finns också utrymme att tolka in en kollektiv eller strukturell synd. Dock nämns inget av detta heller i texten, varför man måste vara försiktig med att göra en sådan tolkning, även om den inte är orimlig.

Inledningsordet har ett alltigenom positivt budskap om Guds relation till människan, och genom betoningen på kärleken och den nära relationen så skulle säkert också detta kunna användas, för att ge dem som ska be och bekänna, mod och tillförsikt till att be om förlåtelse. Men det är alltså bara om man läser mellan raderna som man skulle kunna få en allmän vägledning in i den följande bekännelsen.

Inledningsord 13

Vår Gud är god och möter oss med barmhärtighet.

Gud söker oss, när vi är på väg bort från honom,
och vill upprätta oss, när vi förkrymper våra liv.

Låt oss därför ge ord åt vår synd och skuld

och med frimodighet möta Gud

i förtröstan på hans kraft och nåd.

Låt oss be (och bekänna):

Inledningsordet börjar med en beskrivning av Gud och fastslår att Gud är god och barmhärtig.

Därefter följer flera exempel på Guds handlande (eller vilja till handlande) som svar på olika saker som människan gör: När människan är på väg bort från Gud, söker Gud (benämnd som ”honom”) människan, och när människan förkrymper sitt liv vill Gud upprätta henne. Utifrån detta uppmanas sedan gudstjänstdeltagarna att ge ord åt sin synd och skuld, och frimodigt möta Gud i förtröstan på honom.

Inledningen är troligtvis tänkt att ge den frimodighet och förtröstan som kan behövas för att våga uttrycka sin synd och skuld genom att med positiva ord beskriva Guds väsen och handlande med människor. Genom växelspelet mellan Guds- och människans handlande (där människan går bort från Gud och förkrymper sitt liv, medan Gud söker upp och upprättar) ger man också en vägledning, om än i stora drag, över vad den synd och skuld man sedan ska sätta ord på kan innebära.

Växelspelet kan också sägas uttrycka en dualism, där människans handlande beskrivs med ord som ofta har en negativ innebörd (gå bort, förkrympa), medan Guds handlande beskrivs med positiva uttryck (söka upp och upprätta).

I inledningsordet betonas alltså dels Guds godhet, goda handlingar och barmhärtighet samt att människan ibland handlar negativt, vilket gör att hon bör (”låt oss därför”) bekänna detta för Gud med tillit till hans nåd och på så sätt få upprättelse.

Inledningsord 14

Innan orden är på våra läppar

lyssnar Gud till vårt rop.

Innan vi suckar

tar Gud emot oss.

Innan vi älskat

älskar Gud.

Gud möter oss med nåd och välsignelse

när vi ber (och bekänner):

Detta inledningsord tolkar jag som en alludering till psaltarpsalm 139. Man betonar här att Gud dels känner oss så väl att han vet vad vi vill säga och göra innan vi hinner göra det. Dessutom lyfter man fram Guds kärlek, även om det är något oklart om det handlar om att Gud älskar i allmänhet eller om det innebär att Gud älskar oss innan vi älskar Gud. I avslutningen konstaterar man att Gud möter människan med nåd och välsignelse när man ber och bekänner.

Inledningsordet är antagligen tänkt att ge frimodighet att sedan våga be och bekänna: dels genom att betona att den bekännande inte kan avslöja något för Gud som Gud inte redan vet, och att det är med nåd och välsignelse Gud möter när man bekänner.

Det finns dock inget som ger någon vägledning till vad det är som sedan ska bekännas.

5. Slutsatser av analysen

5.1 Struktur

Strukturen i de inledningsord jag har analyserat ovan har många likheter. De inleds med en beskrivning av Gud, Guds egenskaper och Guds handlande i positiva ordalag. I de inledningsord som antagligen är tänkta att kunna användas som inledning till en bön om förlåtelse så avslutas de oftast med en påminnelse om Guds godhet, barmhärtighet eller nåd.

Det går också att konstatera att de inledningsord som tycks bäst lämpade att användas just som beredelse till en syndabekännelse också avslutas med orden *och bekänna* inom parentes (undantaget är inledningsord 7 där *bekänner* står uppräknat). Huruvida det är tänkt att *och bekänna* ska eller bör läggas till om det används i detta syfte, eller om det är ett sätt att ge en vink om att detta inledningsord just är tänkt att användas som inledning till en bekännelse, är svårt att säga.

Inledningsorden är också korta, det kortaste som också innehåller ordet *bekännelse* (inledningsord 7) består endast av tjugo ord, medan det längsta (inledningsord 12) består av åttioåtta.

5.2 Allmänt

En sak är slående när man ser till inledningsorden i 2012 års handboksförslag jämfört med de historiska skriftetalen: det finns inte längre någon tydlig koppling mellan den offentliga syndabekännelsen och nattvarden. Nattvardsmotivet, som en bra bit in på 1900-talet var dominerande i förkunnelsen inför syndabekännelsen, tycks helt ha försvunnit, åtminstone om man ser det som ett fristående motiv. Det skulle kunna sägas vara en del av förlåtelsemotivet, men själva nattvarden nämns aldrig.

Jag tror att det finns ett par orsaker till detta. Den viktigaste är sannolikt det faktum att man i kyrkan, till följd av en lång och hård debatt, kommit fram till att det inte finns något läromässigt krav på en offentlig syndabekännelse för att kunna ta emot nattvarden. Denna uppfattning tycks ha stöd redan hos Luther men började få särskilt stort genomslag i och med nattvardskrisen under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, då flera av de som ville arbeta för att öka nattvarvsfrekvensen såg borttagandet av kravet på skriftermål som ett led i detta. Redan 1916 försvann också det juridiska kravet på att ha gått i skrift innan man tog emot nattvarden. Frågan kan också sägas blivit avgjord i och med HB 86, inför vilken läronämnden uttalade just att det inte fanns några läromässiga krav samt att man i handboken införde möjligheten att fira vissa mässor utan föregående beredelse.

En annan orsak kan vara att skriftermålet, genom att det förlorade sin tidigare självklara koppling till nattvarden, också fått en mer självständig roll. Sedan ordningen med infogat skriftermål infördes

i HB 42 så började fokus i skriftetalen att stadigt röra sig mot skriftermålet självt, alltså på syndabekännelse och avlösning. Detta mycket på grund av att de som deltog i skriftermålet inte längre nödvändigtvis sedan skulle gå till nattvarden.

Detta märks också i flera av de studerade inledningsorden, med den skillnaden att just bebyggelsen sällan tas upp förutom i själva övergången till den. Däremot är just Guds nåd och möjligheten till förlåtelse återkommande element. Att den förlåtelse som nämns syftar just till förlåtelsen i beredelsen kan man förstå genom att inledningsordet, där förlåtelsen är centralt, sedan övergår till just en bön om förlåtelse som i sin tur leder fram till antingen en avlösning eller ett löfte om förlåtelse.

Konsekvensen av förlåtelsen kommer dock sällan fram. I inledningsord 12 kan man ana att man genom att bekänna och få förlåtelse tar aktiv del i ett slags återställande av skapelsens godhet, och i inledningsord 13 att det bland annat handlar om återupprättelse av oss själva, men i övrigt är det svårt att finna något dylikt. Detta hindrar dock inte att förlåtelsen lyfts fram som viktig, och kanske handlar det delvis om det som Göran Prytz skriver, att fokus ligger på att helt enkelt lyfta fram att det faktiskt finns förlåtelse. Detta är givetvis en viktig del i kyrkans undervisning, och i vad kyrkan har att erbjuda, varför det är positivt att det betonas genomgående.

I regel är det också denna gudsbild, bilden av en förlåtande Gud, som lyfts fram i de bebyggelseförberedande inledningsorden, men man lyfter också fram fler. Guds närvaro är en återkommande bild, likaså bilden av Gud som kärleksfull och livets källa. Flera gånger betonas också att Gud handlar: Gud förlåter, återupprättar, skapar och omsluter, söker och möter. I tre av inledningsorden, nummer 3, 12 och 13, beskrivs Gud i manliga termer, som ”han”, helt logiskt i inledningsord 12 då denna bygger på översättningen av första Mosebokens första kapitel i Bibel 2000. I övrigt benämns och tilltalas däremot Gud genomgående just som Gud.

Det stora problemet med de analyserade inledningsorden menar jag dock är att allt fokus tycks ligga på en beredelse för att bli förlåten, men beredelsen för själva bebyggelsen lyser med sin frånvaro. På ett sätt är det förståeligt, då inledningsorden ofta är det första som sägs i gudstjänsten och att man därmed vill anlägga en positiv ton redan i början. Jag menar dock att detta kan få stora själavårdsmässiga konsekvenser.

Bikten, eller det enskilda skriftermålet, har inte (och har heller inte sedan reformationen haft) en stark ställning i Svenska kyrkan. Man har genom historien försökt att låta det allmänna skriftermålet få samma möjligheter till personlig själavård som det enskilda skriftermålet. Exempel på detta är de kommunionförhör som fick en stark ställning från och med 1700-talet, som i kombination med skriftermåls-gudstjänsten och dess skriftetal var avsett att ge vägledning till självprovningen och väcka känslan av ånger och viljan till bot och bättring.

Huruvida man lyckades med detta företag låter jag vara osagt, men i och med att skriftermålet infogades i högmässan så försvann snabbt möjligheten att låta den sortens själavård få den tid den behöver. Skriftetalen blev allt kortare och övergick (i regel) till sist till korta beredelseord på ett par meningar, en utveckling som står sig i 2012 års handboksförslag.

Detta har som sagt sin logiska, och fullt förståeliga förklaring. Den ordning som rådde där gudstjänsten i praktiken fick två långa predikningar är inte något att sträva efter. Inte heller menar jag att det är en bra lösning att istället, vilket både den nuvarande handboken och handboksförslaget också tillåter, förlägga beredelsen till efter kyrkans förbön. Då menar jag att risken är stor att kravet på beredelse eller skriftermål innan nattvardsfirande i praktiken, om än inte i teorin, åter slås fast.

Det själavårdsproblem som jag menar kan uppstå är kanske framförallt det som också fått stor plats i den nutida diskussionen, nämligen skillnaden mellan skuld och skam, vilket också tas upp i motiveringarna till handboksförslaget. Jag skulle här återigen vilja ta fasta på den distinktion mellan skuld och skam som Mikael Löwegren lyfter fram, där skuld handlar om något man gjort medan skam snarare har med ens egen person att göra. Att bära skuld innebär att ha en insikt om att man gjort något fel, medan skam är att bära på en känsla av att vara fel.

I emotionsforskningen kring skuld och skam lyfts det också fram att en skillnad mellan de två ligger i hur man hanterar det.⁸³ Skuld leder ofta till en vilja av botgöring, att på något sätt vilja ställa det dåliga man gjort till rätta. Skam å andra sidan innebär ofta en önskan om att fly, att försvinna bort från det man skäms över. Detta pekar på samma sak, alltså att man vid skuld fokuserar på handlingen (eller också en handling man borde gjort men inte gjorde) medan man vid skam fokuserar på sig själv.

Att hjälpa någon att se skillnaden på dessa måste vara en viktig del av själavården, och då en stor del av själavården i Svenska kyrkan sker i allmän form (alltså bland annat genom en allmän syndabekännelse och avlösning) måste den faktorn finnas med när man utformar det momentet. Risken finns annars att de faror som bl.a. Mikael Löwegren och Margareta Melin tar upp besannas. Det kan antingen vara att man som gudstjänstdeltagare i sin syndabekännelse bär fram sin allmänna uselhet och skam, och att man då genom den tillsagda förlåtelsen får det bekräftat att ens skam är något man ska be om förlåtelse för. Man tycks få förlåtelse för *den man är*, inte för *det man gjort*. Det kan också vara så att man känner skuld, eller för den delen skam, för något man egentligen är oskyldig till och ber om förlåtelse för detta, när det själavårdsmässigt riktiga kanske snarare borde vara att få höra att man är just oskyldig. Det finns en risk att man i sådana fall binder, snarare än befriar människan.

I sådana omständigheter är det mycket möjligt att en överlåtelsebön bättre hade svarat mot de

---

⁸³ Tagney m.fl. (1996), s. 1257, så även till det följande

själavårdande behoven, och just därför menar jag att det är viktigt att man i liturgin gör en tydlig skillnad mellan syndabekännelse följt av förlåtelse- eller löftesord, och en överlåtelsebön. Den främsta platsen att göra detta på tror jag är just i inledningsorden, då det är dessa som sedan leder över till nästa moment. De måste därför på ett tydligt sätt förbereda de som deltar i gudstjänsten på vad det är som kommer. Då kan det bli problem om inledningsorden är så pass allmänt hållna att de sedan kan leda in i bäggedera.

Bristen på beredelse inför själva bebyggelsen gör förstås också att andra perspektiv heller inte tas upp, som exempelvis strukturell och kollektiv synd, vad detta innebär och hur den skiljer sig från den personliga, eller hur pass mångfacetterat syndabegreppet är i allmänhet. Samma sak gäller också den kritik som lyfts fram i Gunilla Lindéns artikel om att manlig och kvinnlig synd tar sig olika uttryck. Detta skulle säkert, åtminstone det sistnämnda, kunna avhjälpas ändå genom formuleringarna i den följande syndabekännelsen (dessa har jag dock inte studerat så jag kan inte uttala mig om det). Samtidigt är det svårt att komma runt att inledningen till en syndabekännelse är ett ypperligt tillfälle att föra fram just sådana perspektiv för att på så sätt ge gudstjänstfirarna en vägledning in i syndabekännelsen.

Utifrån allt detta är det svårt att tala om att det finns något beredelse- eller skriftermålsmotiv i de föreslagna inledningsorden. Det som beskrivits torde snarare kunna benämnas som ett förlåtelsemotiv, där fokus ligger just på förlåtelsen och Guds barmhärtighet och nåd. Detta är det främsta motivet i de inledningsord som syftar mot en syndabekännelse, men där finns också ett annat som man skulle kunna kalla för ett gudstjänstmotiv.

Det framkommer tydligast i de analyserade inledningsord som inte verkar tänkta för syndabekännelsen, där det kanske bästa exemplet är inledningsord 3 som lyfter fram att nu, i gudstjänsten, är Guds tid, men jag menar att det finns med också i flera av de övriga inledningsorden. Kopplingen till skapelseberättelsen i inledningsord 12 rymmer mer än bara ett betoning av förlåtelsen, likaså beskrivningen av Guds väsen och hur människan lever och möts i denna kärlek och rymd i inledningsord 7.

Genom gudstjänstmotivet får inledningsordet en större roll än att bara inleda beredelsen, det får också, som det första som sägs i gudstjänsten, leda in i själva gudstjänsten. Guds närhet gäller inte bara i beredelsen, utan i hela det liturgiska skeendet. Detta är säkerligen en orsak till att språket i många av inledningsorden är så pass allmänt hållna.

Dessa båda perspektiv, samt avsaknaden av ett tydligt bebyggelsemotiv, belyser inledningsordets komplexa och dubbla roll. Det ska både öppna upp gudstjänsten, och på så sätt sätta tonen för hela gudstjänsten, samtidigt som det ska förbereda gudstjänstbesökarna på att bekänna eller be om

förlåtelse, stärkta av löftet om den gode och närvarande gudomens nåd och barmhärtighet. Dessa, och gärna ännu fler perspektiv, ska rymmas i några få pregnanta meningar. Frågan är om detta alls låter sig göras.

Ett sätt att komma runt problemet skulle kunna vara det som Lena Sjöstrand och andra föreslår, och som också finns med i förklaringarna till handboken, nämligen att låta vissa tider på kyrkoåret (som t.ex. fastetiderna) vara mer inriktade på boten. Då skulle man under dessa tider kunna låta inledningsordet vara ett riktigt skriftetal, där man genom bibelord och ordentlig förkunnelse kan ge riktig och själavårdande beredelse för bekännelsen, problematisera och konkretisera begreppen synd och skuld och föra in flera olika perspektiv på dessa. Om man kombinerar detta med ett aktivt pastoralt arbete för den enskilda själavården, inte bara under fastetid, skulle man låta beredelsen ta den tid och ge det djup som krävs för att ta människors synd, skuld och skam på allvar.

Handboksförslaget ger möjligheten till en sådan flexibel, kyrkoårsanpassad beredelse men enbart om man firar det som kallas mässa eller gudstjänst, alltså inte i högmässan. Orsaken till detta är bland annat, som tidigare nämnts, att ett sådant förslag i HBF 00 mötte på stark kritik i remisserna.

Jag menar att detta är beklagligt om man verkligen vill ta beredelsen på allvar och menar det man skriver om vikten av att synden inte ska förväxlas med svaghet, skamkänslor eller otillräcklighet, och om hur viktigt det är att kunna se sin faktiska skuld för att verkligen förstå och sätta värde på den förlåtelse som Gud ger.

6. Sammanfattning

Beredelsens plats, funktion och uttryck har varierat genom den kristna kyrkans historia. Hur det fungerade i fornkyrkan finns endast fragmentariskt bevarat, men från och med 300-talet finns beskrivningar av botriter för botgörare, som begått vad som betraktades som grövre synder efter det att man blivit döpt, bevarade. Det tycks ha rört sig om en i högsta grad offentlig botgöring, och redan vid denna tiden fanns en koppling mellan bot och nattvard. Den som var botgörare var också utesluten ur gudstjänstgemenskapen under botgöringstiden, och var därmed också utesluten från nattvardsfirandet.

Med tiden förändrades botpraxis genom influenser från den keltiska kyrkan, som istället för den typen av offentlig bot för grova synder hade utvecklat ett system med privatbot, eller bikt, också för mindre svåra synder, där den biktande ålades botgöring för sin synd enligt en bestämd ordning. Den privata botpraxisen slog igenom i hela den västliga kyrkan, och från och med det 4:e Laterankonciliet 1215 blev bikten obligatorisk inför kommunionen.

Denna ordning gällde också då den lutherska reformationen slog igenom. Luther själv var motståndare till tanken om ett obligatoriskt skriftermål före nattvarden, och därför valde han själv ibland att ta emot nattvarden utan att skrifa sig i förväg. När kyrkan i Sverige blev luthersk blev det däremot snart praxis med obligatorisk skrift före kommunionen. Denna skedde dock inte som tidigare privat, utan istället med ett kollektivt skriftermål i gudstjänsten för de som skulle gå till nattvarden.

Under 1600-talet lyfts skriftermålet ut ur söndagens gudstjänst och får istället en egen gudstjänst som ägde rum någon gång innan högmässan. Ordningen för denna bestämdes dock inte i någon handbok, men där ingick ett skriftetal. Under 1700-talet lägger man också till ett kommunionförhör till nattvardsförberedelsen för att undervisa de blivande kommunikanterna och förbereda dem inför skriftermålet.

Den första ordningen för en skriftermålgudstjänst kommer in i handboken 1811. 1800-talet är också ett århundrade då Sverige och Svenska kyrkan är med om stora förändringar. Landet industrialiseras och religionslagstiftningen luckras upp vilket betyder att andra kyrkor än Svenska kyrkan blir tillåtna. Kring mitten av seklet börjar också det man senare kom att kalla för nattvardskrisen i Svenska kyrkan, som i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet hade gått så långt att nattvardsfirandet på vissa håll i princip upphört. Detta ledde till en intensiv diskussion inom kyrkan, och bl.a. kritiserades skriftermålet i allmänhet och skriftetalet i synnerhet, då förkunnelsen i det sistnämnda ansågs skrämja bort människor från nattvarden.

Denna diskussion fortsatte in på 1900-talet, då en ordning som kallades för Stockholmspraxis

började få fäste, där man återigen hade infogat skriftermålet i högmässan. Detta innebar att gudstjänsten präglades av mycket förkunnelse, då den både innehöll ett skriftetal (som enligt HB 1917 borde vara högst en halvtimme) och sedan också en predikan. Det myckna predikandet kritiserades från flera håll, samtidigt som man, genom att lyfta fram fler perspektiv på nattvarden än bara boten, också ifrågasatte den tidigare självklara kopplingen mellan skriftermål och nattvard.

I HB 42 fanns en ordning för högmässa med infogat skriftermål med, och denna blev till sist den allra vanligaste i församlingarna. Detta fick konsekvenser för skriftetalet som därmed inte enbart riktade sig till blivande kommunikanter utan till hela den gudstjänstfirande församlingen. Med tiden minskade också nattvardsmotivets roll i skriftetalet till förmån för själva skriftermålet, med bekännelse och avlösning, och senare också till själva gudstjänstens innehåll och teman. Trenden var också att skriftetalen blev allt kortare.

Genom HB 86 blir det för första gången möjligt att fira mässa utan föregående skriftermål, men det kvarstår som ett fast moment i högmässan. Som alternativ till skriftetalet innehåller också handboken förslag på korta beredelseord som inledning till högmässan, samt flera olika inledningsord till andra gudstjänster. År 2000 kom ett nytt handboksförslag där man föreslog att också högmässan skulle kunna firas utan syndabekännelse. Man hade heller inga förslag på beredelseord, utan dessa skulle istället utformas lokalt. Förslaget mötte dock stark kritik, bland annat på grund av borttagandet av beredelsen som ett fast moment i högmässan, och det gick aldrig till omröstning.

2012 kom så det senaste handboksförslaget, som är en vidareutveckling av HBF 00. Här är återigen beredelsen ett fast moment i högmässan, och man föreslår ett flertal inledningsord som är tänkta att lyfta fram flera olika perspektiv. Dessa är gemensamma för både högmässan och de övriga gudstjänsterna.

Beredelsen i gudstjänsten har diskuterats mycket det senaste decenniet. Bland annat har perspektivet synd-avlösning kritiserats för att inte i tillräcklig utsträckning ge uttryck för livets komplexitet. Man har även önskat att också andra perspektiv ska få plats i gudstjänsten, och många har lagt fram överlåtelsebönen som finns med i HB 86 som exempel på hur man kan göra detta. I HBF 12 finns också flera överlåtelseböner med som man kan använda i alla andra gudstjänster än högmässan.

Ett exempel på perspektiv som saknas i den traditionella beredelsen är skammen. Detta ligger också till grund för en kritik mot beredelsen, där man menat att de korta beredelseorden inte förmår att markera skillnaden mellan t.ex. skuld och skam, vilket i sin tur riskerar att leda till att människor bekänner sin allmänna uselhet, eller att man är fel, istället för att man gjort fel, eller att man bekänner saker man i själva verket är oskyldig till och inte kunnat påverka. Risken är att man,

genom att i gudstjänsten tillsäga förlåtelse för detta, i själva verket binder människor snarare än befriar.

I min analys av inledningsorden i HBF 12 har jag visat att den risken består. Inledningsorden är alldeles för allmänt hållna för att kunna ge någon vägledning till bekännelsen, om de överhuvudtaget kan sägas ha med det motivet. Alla inledningsord lämnar den som sedan ska be sin bön om förlåtelse utan hjälp med att skilja mellan det som hör hemma i en syndabekännelse och det som är uttryck för något annat i livet än synd. Detta menar jag är själavårdsmässigt problematiskt.

Det betyder inte att inledningsorden saknar själavårdande perspektiv, då förlåtelsemotivet är det tydligaste i de inledningsord jag menar är skrivna som beredelse till en bön om förlåtelse eller syndabekännelse. Där betonas ofta och på många sätt om hur Gud är nära, nåderik, barmhärtig och älskar människan, men även i vissa inledningsord om vad detta innebär för den som vänder sig till Gud med sin bekännelse: förlåtelse, upprättelse och en nära relation med Gud. Detta svarar mot ett behov i själavården att visa på att förlåtelsen finns. Det är på grund av fokuset på detta motiv som jag hävdar att inledningsorden framförallt är formulerade för att bereda för förlåtelsen.

Jag menar även att inledningsorden också har ett gudstjänstmotiv i det att de inte bara inleder beredelsen, utan också hela gudstjänsten. Denna roll får inledningsorden i och med att de ofta är de första ord som sägs i gudstjänsten och därmed sätter tonen för hela gudstjänsten. Däri ligger också inledningsordens kanske största utmaning: att på några få meningar både inleda gudstjänsten och samtidigt ordentligt bereda gudstjänstfirarna på bönen om förlåtelse och på förlåtelsen. Min uppfattning är att det är tveksamt om detta egentligen är möjligt om man vill ta människors upplevelser av synd och skuld på allvar.

7. Källor

Böcker

Axner, Torbjörn. *Utvärdering av 1986 års kyrkohandbok*. Uppsala: Svenska Kyrkans Centralstyrelse, 1998.

Brilioth, Yngve. *Svensk kyrkokunskap*. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, 1946.

Dahlgren, Curt. Sverige. *Religiös förändring i Norden 1930-1980*, Gustafsson, Göran (red.), 196-237. Stockholm: Liber Tryck AB, 1985.

Den svenska kyrkohandboken. Stockholm: Verbum Förlag AB, 2010.

Eckerdal, Lars. *Skriftermål som nattvardsförberedele – Allmänt skriftermål i svenska kyrkans gudstjänstliv från 1811 års till 1942 års kyrkohandbok*. Lund: Berlingska Boktryckeriet, 1970.

Johanneryd, Bo. *Skriptetalet i funktion – Skriftermålsförkunnelsens form och uppgift i Svenska kyrkans gudstjänst 1933-1983*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1994.

Klingert, Rune. *Liturgin som bekännelse: den liturgiska utvecklingen i Svenska kyrkan under 1970- och 1980-talen och dess pastorala konsekvenser*. Stockholm: Verbum, 1989.

Klingert, Rune. Beredelsens innebörd och plats i kyrkans gudstjänstliv. *Beredd möta det heliga – Synd och förlåtelse i kyrkans gudstjänst*, Engvall, Urban (red.), 34-51. Västerås: Edita Västra Aros, 2002.

Lindén, Gunilla. Synd och förlåtelse – några tankar ur ett feministiskt perspektiv. *Beredd möta det heliga – Synd och förlåtelse i kyrkans gudstjänst*, Engvall, Urban (red.), 24-33. Västerås: Edita Västra Aros, 2002.

Löwegren, Mikael. Bot, bön och lovsång – Gudstjänstperspektiv på beredelsen i mässan. »Till syndernas förlåtelse« - *Perspektiv på beredelsen i mässan*, Löwegren, Mikael (red.), 43-62. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2011.

Martling, Carl Henrik. *Nattvardskrisen i Karlstads stift under 1800-talets senare hälft*. Lund: Berlingska Boktryckeriet, 1958.

Melin, Margareta. Ingen skam att förlora och ta fel. *Beredd möta det heliga – Synd och förlåtelse i kyrkans gudstjänst*, Engvall, Urban (red.), 14-23. Västerås: Edita Västra Aros, 2002.

Nilsson, Nils Henrik. Synden och syndabekännelsen. *Beredd möta det heliga – Synd och förlåtelse i kyrkans gudstjänst*, Engvall, Urban (red.), 52-66. Västerås: Edita Västra Aros, 2002.

Pahlmblad, Christer. *Mässa på Svenska – Den reformatoriska mässan i Sverige mot den senmedeltida bakgrunden*. Lund: Arcus förlag, 1998.

Prytz, Göran. Det kan ta ett helt liv att fatta vad vi har fått ta emot – Självårdsperspektiv på beredelsen i mässan. »Till syndernas förlåtelse« - *Perspektiv på beredelsen i mässan*, Löwegren, Mikael (red.), 35-42. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2011.

Senn, Frank C. *Christian liturgy – Catholic and Evangelical*. Minneapolis: Fortress Press, 1997.

Sjöstrand, Lena. Djup ropar till djup. *Beredd möta det heliga – Synd och förlåtelse i kyrkans gudstjänst*, Engvall, Urban (red.), 6-13. Västerås: Edita Västra Aros, 2002.

Utredningar

SOU: 1985:46. *Svenska kyrkans gudstjänst: Band 8, Huvudgudstjänster och övriga gudstjänster / Kyrkliga handlingar*. Stockholm: Liber Tryck AB, 1985.

Svenska kyrkans utredningar 2000:1. *Kyrkohandboksgruppens förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan*. Kyrkostyrelsen, 2000.

Svenska kyrkans utredningar 2000:3. *Kyrkohandboksgruppens förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan – Motiveringar*. Kyrkostyrelsen, 2000.

Svenska kyrkans utredningar 2012:2. *Förslag Kyrkohandbok för Svenska Kyrkan del 1*.

Svenska kyrkans utredningar 2012:2. *Förklaringar till Förslag Kyrkohandbok för Svenska Kyrkan del 1*.

Tidsskrifter

Tagney, June Price, Miller, Rowland S., Flicker, Laura och Barlow, Deborah Hill. Are Shame, Guilt, and Embarrassment Distinct Emotions?. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 70, No. 6 (1996): 1256-1267.